

LUNDS
UNIVERSITET

Varför har vi inte lyckats utrota fattigdom och bostadslöshet i Sverige?

CENTRALFÖRBUNDET FÖR SOCIALT ARBETE ALMEDALEN 29 JUNI 2023

Två frågor som varit aktuella sedan mycket lång tid är

- Vem ska ta hand om de fattiga, usla och elända?
- Hur ska detta ske?

När uppstod ”socialt arbete” ?- en omtvistad fråga

- Du ska ta vara på den broder?
- 1100-talets hittebarnsinstitut i Italien
- 1500- 1600-talets hospitals- tiggeriförordningar efter reformationen
- Upplysningstiden under 1700-talet
- I kölvattnet av franska revolutionen 1789-1799
- I Sverige var det CSA som gav spridning av begreppet socialt arbete

Vissa institutioner för fattiga inrättades tidigt

- Helgeandshus och hospital öppnades under medeltiden av kyrkor eller ordnar i Sverige. De kombinerade ålderdomshem, fattigstugor och sjukhus. Helgeandshuset i Stockholm låg på Helgeandsholmen och byggnaden fanns kvar till 1604.
- År 1633 grundades Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Statsmakten skänkte mark och pengar till det första barnhuset i Sverige. Det byggdes i kvarteret Barnhuset nära Norra Bantorget.
- I slutet av 1630-talet inrättades också krigsmanshuset i Vadstena som skulle ta hand om krigsskadade hemvändande soldater som inte längre kunde arbeta och försörja sig och sin familj.

Brödupproren i Frankrike 1775

I slutet av 1700-talet var Frankrike Europas starkaste stat med 25 miljoner invånare. År 1775 skedde hundratals uppror på grund av att priset på mjöl höjdes kraftigt. Det innebar att grupper som redan hade svårt att klara försörjningen svält. Detta år har räknats som förspelet till franska revolutionen 1789–1799. Vad som hände i Frankrike kom att påverka statsmakterna i övriga länder i Europa även vad gäller förhållandet till och omsorgen av de fattiga.

Upplysningstiden och franska revolutionen

Även om det inte är belagt att Marie Antoinette (1755–1793), som var gift med Ludvig XVI av Frankrike, har sagt att ”om folket inte har bröd kan de ju äta kakor”, vittnar det om en bristande förståelse av underklassens levnadsförhållanden hos de besuttna. Marie Antoinette blev en symbol för överklassens slöseri på de fattigas bekostnad. Hon kom också att avrättas med giljotin för högförräderi.

Den franska revolutionen 1789–1799 spred sig med uppror i en rad andra länder i Europa. Många människor var fattiga och förtrycka och de gamla ståndssamhällena upplevdes som orättvisa med kungliga envälden, och adelns och kyrkans privilegier. Upplysningstidens idéer som betonade jämlikhet och humanitet och nya idéer om hur staten och samhället borde styras började få sitt genombrott.

Viktigt att lyssna på medborgarna

- Revolutionen fick avgörande betydelse för den politiska utvecklingen i Europa under 1800-och 1900-talet och synen på de fattiga och utsatta grupper
- Statsmakterna i Europa utvecklade andra medel än tidigare för att kommunicera med medborgarna. De styrande ville behålla makten åt ledarna och hålla ihop nationalstaterna. Att lyssna på medborgarna, sprida bildning genom folkskolor och skapa trohet till staten blev allt viktigare.

Ett tidigt svenskt exempel med krav på bättre förhållanden för de fattiga

År 1799 höll David von Schulzenheim, som var läkare, nationalekonom och politiker ett tal inför Vetenskapsakademin i Sverige med titeln *Tal om den offentliga vården, i hänseende til folkets seder och helsa, samt de fattigas lifbergning*. Han skisserade ett program för hur samhällets omsorg kunde utvecklas. Dåtidens hospital, barn- och fattighus borde utplånas och endast anses som nödfallstillflykter

Ytterligare ett svenskt exempel från 1829

- Ett annat, lite senare svenskt exempel på att statsmakten började visa ett intresse för de fattiga är att Karl XIV Johan 1829 begärde in berättelser främst från församlingsprästerna om fattigvårdens utformning och hur läget såg ut detta år. Brev kom från nästan alla socknar, om respektive sockens fattigvård. Underrättelserna, som studerats av Anna-Maria Skoglund, som disputerat i socialt arbete visar att läget var mörkt för många av rikets invånare (Skoglund 1992 s. 70).
- Skoglund räknar med 67 000 fattiga som fick understöd av fattigvården. De flesta fattighjonerna var kvinnor som var ogifta eller änkor. De flesta fattighjonerna var äldre och över 19 procent av fattighjonerna var över 70 år.
- Skoglund konstaterar att:
 - Övervägande delen av fattighjonerna kom från jordbrukets underklasser /.../. Det var torpare, soldater och backstugusittare och deras barn, hustru eller änkor som ”föll fattigvården till last” (Skoglund 1992 s. 70).

Den sociala frågan 1830 - 1920

Som historikern Birgit Petersson (1983) konstaterar fanns det under 1800-talet i Sverige liksom som i många andra europeiska länder en stor skräck för "revolutionen" och "den farliga underklassen". "Den sociala frågan" kom att få en betydelsefull roll i debatten från och med 1830 och fram 1920-talet.

Den sociala frågan var en samlingsbeteckning på en rad olika så kallade frågor som diskuterades i samhället. Det gäller "fattigvårdsfrågan", "arbetarfrågan", "bostadsfrågan", "sedlighetsfrågan", "befolkningsfrågan", "frågan om brottsligheten", "bildningsfrågan", "kvinnofrågan" osv.

Folkskolan och det sociala arbetet

Folkskolan infördes i Sverige 1842 efter långvariga debatter. Skolfrågan hade i flera länder i Europa bland annat att göra med den nya nationalismen efter franska revolutionen. Diskussionen om den obligatoriska folkundervisningen gjorde att fattigvården och skolan kopplades samman. Fattigvården skulle stödja fattiga föräldrar så de kunde hålla sina barn i skolan.

Syftet var att underordna en framväxande arbetarklass, vilket gjorde att det var viktigt att barnen kom till skolan. Att höja utbildningsnivå var också ett sätt att motverka fattigdom och olika typer av sociala problem.

Några år efter tillkomsten av folkskolan tillkom år 1847 den första nationella fattigvårdsförordningen i Sverige.

Den stränga fattigvårdsstadagan från 1871

Efter upprepade klagomål från kommunerna infördes år 1871 (SFS 1871:33) en ny reviderad fattigvårdsförordning som väsentligt försämrade förhållandena för de fattiga jämfört med tidigare förordningar. Endast den som genom arbetsoförmåga inte kunde försörja sig kunde få fattigvård och fattigvårdsstyrelsen hade rätt att kräva återbetalning. Kommunerna kunde i princip själva välja hur fattigvården skulle organiseras. Besvärsrätten, det vill säga möjligheterna att överklaga fattigvårdens beslut för fattiga som var missnöjda med besluten, upphävdes nämligen.

Centralförbundet för socialt arbete bildades den 3 juni 1903 av 16 andra föreningar

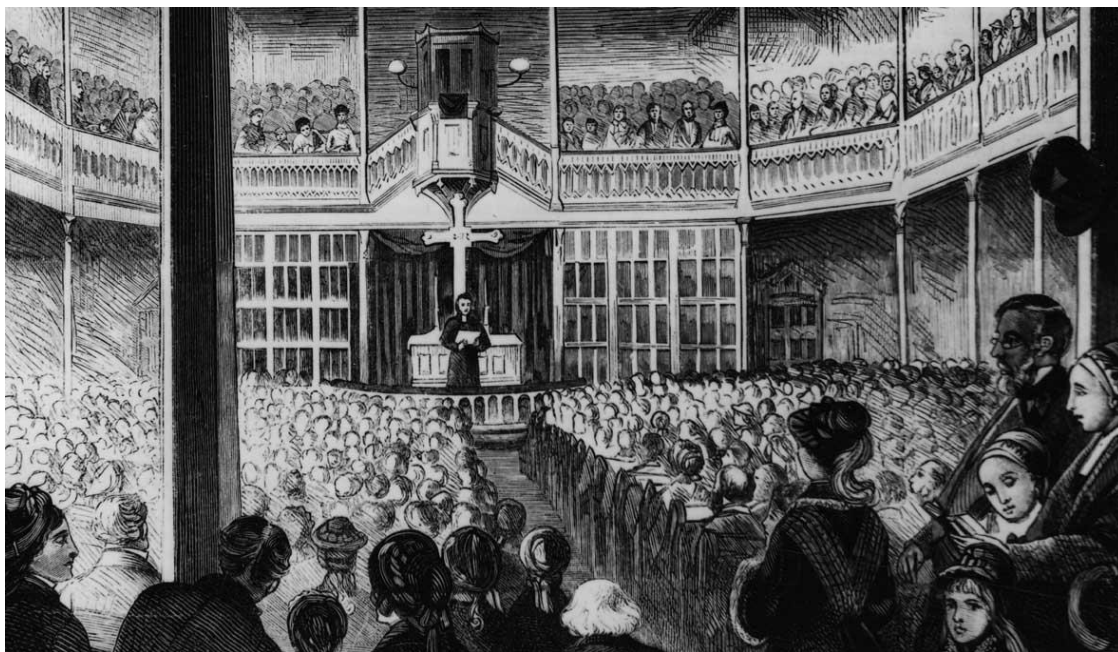
Den restriktiva Fattigvårdsstadgan från 1871 var en av flera anledningar till att CSA bildades. I andra länder hade liknande förbund bildats

CSA fick en större donation av läkaren Ivar Svensson strax efter starten 1903. Han hade upplevt fattigdomen i sitt arbete vid serafimerlasarettet i Stockholm och ville att frågan skulle utredas i grunden.

Fattigvårdskonferensen i Stockholm 1906

Resultaten från fattigvårdsutredningen presenterades vid en tre-dagarskonferans där närmare 1000 personer deltog i Blasieholmskyrkan.

Ebba Paulis tal vid fattigvårdskonferensen

Mången från bygderna hade aldrig förr sett en kvinna uppträda offentligt, och man lyssnade med andakt till fröken Paulis ord om "samhällssolidariteten", som vore burna av en sällan hörd vältalighet. Gamla fattigvårdsfunktionärer stod i gångarna med tårar i ögonen.

(Palmstierna 1928 . S. 53)

Ebba Pauli

Fosterbarnsindustrin

	— <i>St.</i> —	<p>torer Bir. Hald, Dyrkob nr 7, Köpenhamn</p> <p>En snygg, barnkär familj önskar emottaga ett fosterbarn mot månadsbetalning. Svar till "Om vård" denna tidnings kontor.</p>
24/10	— <i>St.</i> —	<p>En fattig flicka frågar om någon barnkär familj vill emottaga en rar 1 års gosse som egen eller mot ringa betalning? Svar "Maria 22", pr. 80 Kongensgade 18, Köpenhamn.</p>
25/10	— <i>St.</i> —	<p>En barnkär familj önskar en 1-2 års flicka som egen, frisk och af bättre föräldrar, mot en summa ett för allt. Svar märkt "Godt hem", detta blads kontor.</p>
26/10	— <i>St.</i> —	<p>Ett nysfött barn önskas emottaga af barnlös och barnkär familj för 25 kr. i mån. eller en summa ett för allt. Svar bedes inom 14 dagar till "Godt hem", Hesselholm p. r.</p>
28/10	— <i>St.</i> —	<p>Späda barn mottagas till vård och uppfostran i nyinrättadt fosterbarnshem på landet. Vidare meddelar Fru Lovis Carlsson, Karlstorp, Vinberg.</p>
30/10	— <i>St.</i> —	<p>Obemärkt inackordering. Barnet får stanna. Barnmorskan Råzén, Flemmingatan 58, Stockholm.</p>
31/10	— <i>St.</i> —	<p>En barnkär landbrukarefamilj önskar ett litet barn som eget mot en summa af 800 kr. ett för allt. Svar märkt "Landbrukarefamilj", inom 8 dagar, till Sk. Dagbl. kontor, Östergatan 15.</p>

Änglamakarehistorien i Malmö 1911 – ett känt skillingtryck

Ett sorgespel ska jag tala om,
vari detaljer så smått framkom,
det är om barnen de stackars små,
dom fasan själva knappt förstå.
Det hände här uti Malmö stad,
som annars syntes så nöjd och glad,
men uselheten inom dock bor,
långt mera än man kanske tror.
Det var två makar som gjorde i
så kallade fosterbarnsindustri;
Vart barn hos dem både frös och svalt
fast det betalts ”i ett för allt”.

När jag var 6 år såldes jag för 31 kronor..

Han var sex år. Han lyftes upp på ett bord. Han synades omsorgsfullt av männen kring bordet. Vem ville köpa honom? Axel Andersson har varit med om den scenen 13 gånger. Han fantiserade då förtvivlat om att han kunde förvandla sig till en ängel som kunde leka på stjärnorna.

Aftonbladet

Såld 13 gånger - Pris mellan 10 och 31 kr

Av GUNNAR ROSELL

VIMMERBY (AB) När jag parkerar bilen utanför den Faluröda träbyggnaden i Vena tar han upp näsduken och torkar bort några tårar. Axel Andersson, 75 år och f d pappersarbetare från Silverdalen, minns de många och svåra vandringar han tvingades göra hit till sockenstugan som barn.

Han kommer ihåg hur skräcken gastkramade honom när han tog de sista stegen mot entréns tunga dörrar och hur han då alltid fantiserade om att rymma och förvandla sig till en ängel som kunde leka på stjärnorna.

Han frammanar bilden av en grämulen höstdag 1892.

Han var sex år då.

Han lyftes upp på bordet bakom vilket Erik Pettersson, storbonde och ordförande i stämman presiderade, och blev omsorgsfullt synad av en samling karlar som kommit dit för att fatta socknens beslut.

"Blir bra dräng"

— Den här pojken, Axel, kan bli en bra dräng, sa den vadmalsklädde auktionisten, och vädjade till församlingen att inte kräva för mycket pengar av kommunen för att ge honom mat och kläder under perioden fram till nästa höststämma.

— Kommunens ekonomi är ansträngd och vi har många fattighjon...

— Första, andra, tredje och — 31 kronor!!!!

Klubban studsade mot bordskivan. Axel hade fått styvföräldrar.

Det är snart sju decennier sedan den auktionen hölls men Axel Andersson säger att han kan erinra sig varje sekund från det han gick upp för grusstråken till...

Vi går in i sockenstugan. Där sitter nu ledamöterna i Vena taxeringsnämnd.

— I det här rummet, berättar f d fattighjonet, var det jag blev såld. Men då fanns det inga vackra tapeter eller målade fönster att titta på. Jag minns den rostiga kaminen, som fyllde rummet med rök, ordförandebordet och talgljusens matta sken.

Syster räddade

Vi vandrar omkring i rummen och det dröjer inte länge förrän Axel Andersson måste ta upp sin näsduk igen. Det är när han återser det gamla ordförandebordet där han själv blev uppställd, förevisad och bortauktionerad.

Axel Anderssons mor dog när han var 1 år. Fadern reste till Amerika för att skapa sig en framtid. Det blev mormodern, 81, som fick ta hand om barnbarnet. Det orkade hon med i fem år. Då strykte kommunalgubbarna att hon skulle in på ålderdomshemmet och barnet såljas på fattigauctionen.

En torpare, mycket fattig och barnlös, hade hört talas om 5-åringen. Han gick till kommunalstämman och bjöd lägst, 33 kronor, för att sköta honom ett år. Om det var för att förstärka sin ekonomi eller det var längtan efter ett barn i det tränga och ruffiga torpet vet ingen. Men efter 10 dagar i torparmiljön togs barnet därifrån. Varken mat eller kläder hade han fått.

En syster, 15 år, hade hört talas om misären, hämtade honom och förde brodern till en kvinna hon kände.

Skräckslagen

— Men fristaden hos henne varade endast ett år. På hösten har det iväg till socken-

slagen. Det var som en demonstration av ett djur på en kreatursauktion. Enda skillnaden var att de inte öppnade munnen på mig för att se efter hur gammal jag var. Det hade de i förväg fått veta av ordföranden...

Bonden som ropade in mig fick 31 kronor i arvode för ett år. Mellan 24 och 31 kronor höll sig taxan tills jag blev 8—9 år. Då ansågs jag kunna arbeta ordentligt och därmed skulle fosterföräldrarna ha nytta av mig i jordbruket, varför de inte kunde få mer än 10—11 kronor i ersättning.

— Buden gick lågt de sista auktionerna men jag kunde som 8—9-åring både köra oxarna framför plojen och utfodra djuren och därför var jag en värdefull arbetskraft, berättar Axel Andersson.

— Jag tror nog att jag var en bra dräng även om bönderna mest röt och gormade på mig. Men jag kan inte erinra mig att jag fick stryk någon gång, och eftersom aga inte var något ovanligt på den tiden måste jag trots allt ha skött mig.

"Sockenpojken"

Men Axel Andersson kommer ihåg att han ofta fick skulden för pojkestreck som hans styvsyskon i de olika gårdarna hittat på.

— Det har sockenpojken Axel gjort, sa alla föräldrar och blev trodda. De var egna barn, jag annans unge...

— Visst förbannade jag mitt öde som jag alltid tyckte var hårt och oblikt. Jag kommer ihåg hur jag många gånger grät mig till söms. Jag hade ingen att anförtro mig åt, ingen som kunde trösta mig.

Jag tänker ännu på mormors valkiga, men ömma händer som strökt mitt hår. I henne har jag mitt enda vackra band...

ger. En del som ropat in honom på hösten sålde sina gårdar på våren och då hade de ingen nytta av sockenbarnet längre. Därför gick han under klubban ett par gånger om året ibland.

Från 13 till 18 år tjänade han som dräng på en gård och husbonden krävde ingen ersättning av kommunen för att ge honom kost, logi och kläder. Han hade en full utbildad jordbruksarbetare som han inte behövde betala någon som helst avlöning.

— Jag ägde aldrig ett öre förrän jag fyllt 18 år och flyttat till Vimmerby. Då fick jag 20 kronor i månaden för jobb 13 timmar om dagen.

Fyra egna barn

Efter en tid flyttade Axel Andersson till Silverdalen på gränsen mellan Kalmar län och Jönköpings län.

Här gifte han sig och här har han jobbat 46 år som förvälsage vid pappersbruket. Den första avlöningen han kvitterade var 33 kr för 14 dagars hårt slit — i dag har han förutom folkpensionen 75 kronor i pension av bruksägarna.

Nu är det kommunalpampen (28 år i kommunalnämnden, 8 år i kyrkofullmäktige och 8 år i kommunalfullmäktige) som talar:

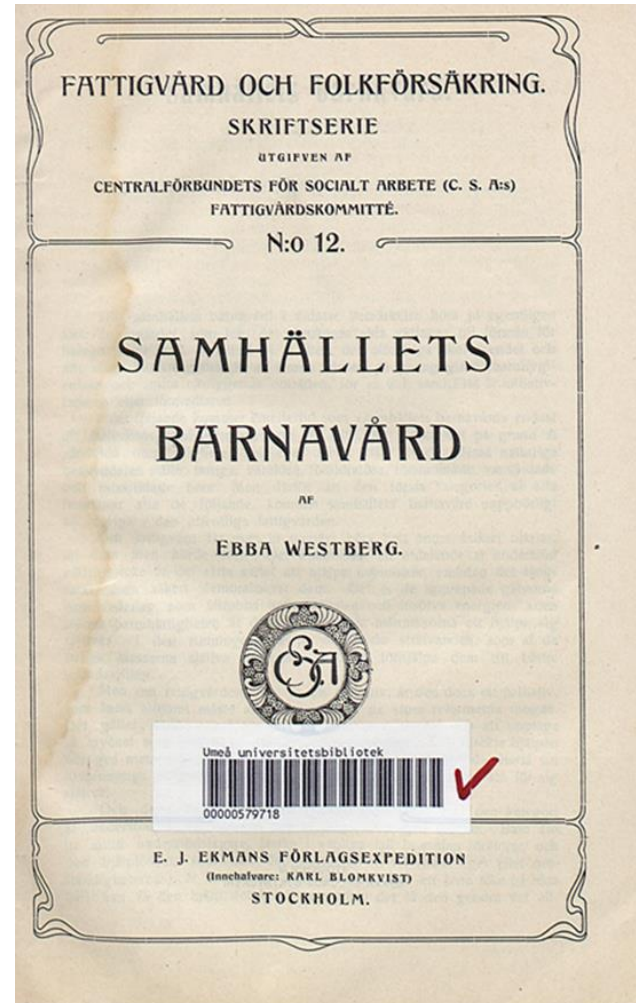
— Titta så många egna hem som växt upp, beundra hur välklädda alla är. Det var en sådan utveckling jag drömde om när jag var i tonåren. Men inte anade jag att jag själv skulle få uppleva lyckolandet.

Axel Andersson drar bort gardinerna i rummet och pekar på ett modernt egna hem omramat av en vacker trädgård.

— Alla våra barn, två pojkar och en flicka, bor i sådana fas-

ta är sockenstugan i Vena mellan Vimmerby och Hultsfred där Axel Andersson varje år såldes till den som begärde minst två

Selektiva och generella rättigheter

Utbildningskursen för praktiskt socialt arbete 1910

Utbildningskurs

för

Praktiskt Socialt Arbete,

såsom bostadsinspektion, vice värdskap i arbetarbostadshus, fosterbarninspektion och andra mera krävande uppgifter, anordnas under läsåret 1 Oktober 1912—1 Juli 1913 av

Centralförbundet för Socialt Arbete.

Elevantalet begränsat. Inträdesålder minst 21 år. Teoretisk och praktisk utbildning. Årsavgift 250 kr.

Fullständigt prospekt erhålles genom C. S. A:s byrå, Lästmakaregatan 6, Stockholm, där även anmälningar mottagas intill den 15 Juni.

Med detta häfte följer som bilaga en uppsats av professor C. G. Santesson: Materialism och vetenskap.

LUNDS
UNIVERSITET

Tidsperioden från första till och andra världskrigets slut representerar en mörk period i det europeiska sociala arbetet

Förmodligen en av de blodigaste perioderna i mänsklighetens historia

Förintelsen representerar de allra mörkaste sidorna, genom elimineringen av de olämpliga och icke önskade. Det gällde inte enbart ”judar, romer, resande och andra minoriteter, utan även av mentalsjuka, bräckliga, handikappade, ’improduktiva’ och ’missanpassade’ personer”

Många judiska socionomer fördes till gaskamrarna andra flydde.

Socionomutbildningar stängdes ner i nazistiska och fascistiska stater men även i det ockuperade Norge.

Institutionsskandaler, illa behandling av fattiga och minoriteter, ”Vanvård i social barnavård under 1900-talet”.

De senare kommunreformerna viktiga för utvecklingen av en tjänstemannaförvaltning

1862 års kommunalförordning – övergick från socknar till kommuner

1951 – 1952 blev 2 500 kommuner 1037

1974 tillkom ungefär nuvarande antal 290

Socialtjänstlagen – en ramlag

- **Socialtjänstlag (1980:620) (Socialtjänstlag (2001:453))**
- Samhällets socialtjänst skall på demokratis och solidaritetens grund främja människornas:
 - ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och
 - aktiva deltagande i samhällslivet.
- När åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.

1990-talskrisen och utvecklingen av nyliberala förvaltningstekniker

- New Public Management (NPM) och andra styrningssystem hämtade från den privata marknaden – syfte att stävja kostnader och effektivisera verksamheten
- Privatisering och konkurrens
- ”Granskningsamhället”. utvärderingar, revisioner, tillsyn, kvalitetssäkring
- Specialisering av arbetsuppgifter
- Individualisering

SBU – Kunskapscentrum för vården och socialtjänsten

Hemlösheten återaktualiserades genom den ekonomiska krisen på 1990-talet

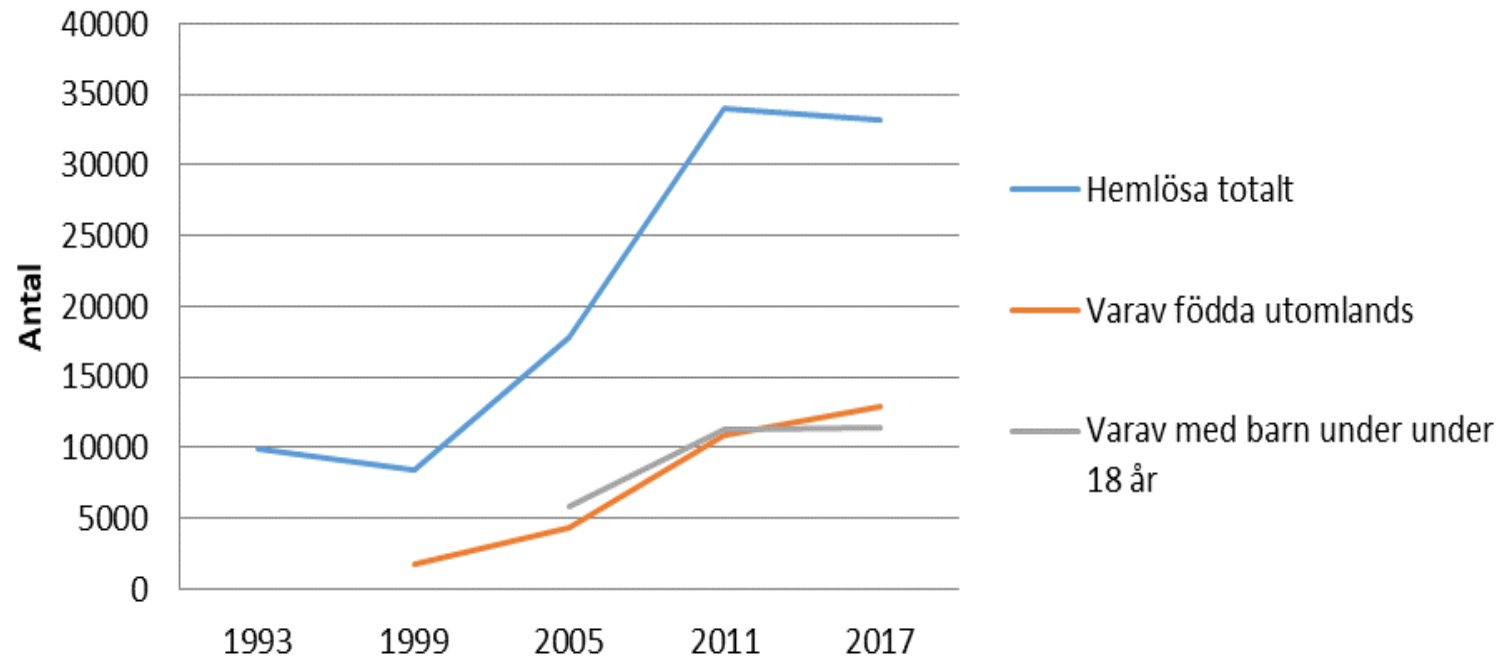
- Bostadsmarknaden har avreglerats sedan 1991
- *Avreglerad bostadsmarknad* (SOU 1992:24) – förutsatte att statens kostnader skulle minska för bostadspolitiken
- Bostadsmarknadens riskgrupper hamnade i ett vacuum
- Socialtjänstlagen ger kommunerna genom dess socialtjänster det yttersta ansvaret för att enskilda få ”skälig levnadsnivå” om inte behovet tillgodoses på annat sätt (2 kap. 1 § SoL, 2001:453).

Bostadsmarknaden har förändrats

- Framväxten av en sekundära bostadsmarknaden, som består av olika typer av sociala kontrakt, träningslägenheter, övergångslägenheter, kategorilägenheter, stödboenden, och så vidare.
- Framväxten av en hotell och logimarknaden som består av hotell, härbärgen och andra kortvariga boendeanternativ. Antingen driver kommunen själva dessa boenden eller upphandlas de genom ett anbuds-förfarande av frivilligorganisationer eller privata entreprenörer.

Antalet hemlösa i Socialstyrelsens kartläggningar 1993 - 2017

Att komma tillrätta med hemlöshet

- Ett bostadsbyggande som motsvarar befolkningsökningen och bostäder som är tillgängliga för alla
- Långsiktiga statliga och kommunala strategier för att bekämpa hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden
- Ett åtgärdssystem som har vetenskapligt stöd eller bygger på beprövad praktik

Fattigdom och hemlöshet går till skillnad från många andra problem att lösa om vi angriper mekanismerna bakom problemen

- Negativa effekter av ekonomiska kriser,
- Negativa effekter av nyliberala förvaltningssystem,
- Ofullständiga socialförsäkringssystem,
- Segregation (på bostads-, arbetsmarknad- i skolan, mellan könen osv.)
- Diskriminering,
- Bristen på utkrävningsbara sociala rättigheter

LUNDS
UNIVERSITET

Tack för ni lyssnade

HANS SWÄRD, SOCIALHÖGSKOLAN LUNDS UNIVERSITET

